УДК 631.164:330.837

М.М. МОГИЛОВА
(Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ, Україна)

Інституціональне забезпечення переоцінки основних засобів сільського господарства в сучасних умовах

Стаття присвячена аналізу практики переоцінки основних засобів сільськогосподарських підприємств та обґрунтуванню напрямів удосконалення інституціонального забезпечення такої переоцінки. Досліджено фактичний стан проведення переоцінки галузевих основних засобів, облікова вартість яких впливає на показники результативності аграрного виробництва. Виявлено, що сьогодні відсутня дієва практика переоцінки в сільськогосподарських підприємствах, а пріоритет в застосуванні надається податковій схемі індексації балансової вартості основних засобів. Як вважає автор причинами цього є неузгодженість і недоліки нормативно-правових актів в сфері переоцінки, а також звичка бухгалтерів застосовувати чітко регламентовані правила у своїй роботі. Обґрунтовано пропозиції по удосконаленню нормативно-правового та методичного забезпечення переоцінки основних засобів. Запропоновано провести разову загальногалузеву індексацію балансової вартості основних засобів з використанням коефіцієнтів, визначених для різних вікових і класифікаційних груп основних засобів.

Ключові слова: *переоцінка, основні засоби, індексація, інституціональне забезпечення, вартість.*

М.М. МОГИЛОВА
(Национальный научный центр «Институт аграрной экономики», г. Киев, Украина)

Институциональное обеспечение переоценки основных средств сельского хозяйства в современных условиях

Статья посвящена изучению практики переоценки основных средств сельскохозяйственных предприятий и обоснованию направлений совершенствования институционального обеспечения такой переоценки. Исследовано фактическое состояние проведения переоценки отраслевых основных средств, учетная стоимость которых влияет на показатели результативности аграрного производства. Выявлено, что сегодня отсутствует действенная практика переоценки в сельскохозяйственных предприятиях, а приоритет в применении предоставляется налоговой схеме индексации балансовой стоимости основных средств. Как считает автор, причинами этого являются несогласованность и недостатки нормативно-правовых актов в сфере переоценки, а также привычка бухгалтеров применять четко регламентированы правила в своей работе. Обоснованы предложения по совершенствованию нормативно-правового и методического обеспечения переоценки основных средств. Предложено провести разовую общеотраслевую индексацию балансовой стоимости основных средств с использованием коэффициентов, определенных для различных возрастных и классификационных групп основных средств.

Ключевые слова: *переоценка, основные средства, индексация, институциональное обеспечение, стоимость.*

M.M. MOGYLOVA
('Institute of Agrarian Economics' National Scientific Centre, Kyiv, Ukraine)

Institutional Provision of Agricultural Fixed Assets Revaluation Up-To-Date

The article covers some aspects of agricultural companies' fixed assets revaluation practice and grounds for trends on enhancing institutional provision of such revaluation. Actual state has been researched of carrying out revaluation of industry fixed assets whose accounting cost influences indexes of agricultural production efficiency. It has been founder that today there is a lack of efficient practice of revaluation in agricultural businesses while the priority in application is given to the tax scheme of fixed assets book value indexation. As the author assumes, the reason for the above are inconsistency and imperfections of legislative instruments in the area of revaluation as well as accountants' habit to apply strictly regulated rules in their work. Proposals on regulatory and methodological

provision of fixed assets revaluation have been substantiated. It has been proposed to carry out industry-wide indexation of fixed assets book cost using the ratios determined for various fixed assets age and classification groups.

Keywords: *revaluation, fixed assets, indexation, institutional provision, cost.*

Постановка проблеми. Останнім часом неодноразово піднімалось питання про відміну пільгового режиму оподаткування для сільськогосподарських виробників. В якості аргументу на користь такого висновку використовуються офіційні статистичні дані про відносно високий рівень рентабельності галузі. В 2010-2012 роках рентабельність операційної діяльності національної економіки в цілому становила в межах 4,0–5,9 %, тоді як по сільському господарству – в межах 22,5–24,7 %. За цей період рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції склав 20,5–27,0 %. Разом з тим, більш детальний аналіз фінансово-економічних показників сільськогосподарської діяльності, зокрема собівартості продукції, свідчить про ілюзорність такого рівня прибутковості в галузі. За нашими розрахунками, в останні роки фактичний рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності мінімум в два рази менший офіційного статистичного показника. Однією з причин штучного завищення рентабельності є невідповідність нарахованих амортизаційних відрахувань реальним витратам спожитого основного аграрного капіталу та потребам його простого відтворення. В значній мірі ця проблема обумовлена відсутню переоцінки галузевих основних засобів відповідно до зростання цін на них, в тому числі через недоліки інституціонального забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування інституціонального середовища розвитку економіки розкриті в роботах О. Вільямсона, Д. Норта, А.А. Гриценка, О.Г. Шпикуляка. Дослідження Л.Г. Ловінської, Г.М. Підлісецького, І.В. Левицької присвячені організаційно-методичним засадам оцінки основних засобів, проблемам практики їх переоцінки. В.М. Жуком, Б.В. Мельничуком, Ю.С. Бездушною досліджуються питання оцінки активів сільськогосподарських підприємств як складової облікового забезпечення інвестиційної привабливості та безпеки підприємства й аграрної галузі. Роль вартісної оцінки основних засобів сільського господарства в контексті інформаційного забезпечення обґрунтування управлінських рішень на мікро- та макрорівні висвітлено в наукових працях В.Д. Цапа та М.М. Могилової. Разом з тим, потребують дослідження інституціональні аспекти переоцінки галузевих основних засобів в Україні.

Метою статті є обґрунтування основних напрямів удосконалення інституціонального забезпечення переоцінки основних засобів сільськогосподарських підприємств шляхом аналізу реалій її практики і сучасних інститутів та інституцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обґрунтування ефективних управлінських рішень на мікро- та макрорівнях потребує відповідного інформаційного забезпечення про різні аспекти аграрного виробництва, зокрема щодо ресурсозабезпеченості суб'єктів господарювання та фінансово-економічних результатів сільськогосподарської діяльності. На ці показники суттєво впливають кількісні та вартісні параметри галузевих основних засобів. Вартість основних виробничих засобів в частині амортизаційних відрахувань є складовою собівартості продукції, що позначається на абсолютних і відносних результативних фінансово-економічних показниках сільськогосподарської діяльності. Балансова вартість засобів праці впливає на показники фінансово-майнового стану та рівень капіталізації підприємства й аграрної галузі.

Сьогодні має місце зменшення кількісних та вартісних параметрів основних засобів сільського господарства, про що свідчать ряди динаміки питомої ваги їх вартості у активах аграрних підприємств та їх спожитої вартості у собівартості сільськогосподарської продукції (рис. 1).

Якщо в 2000 році частка залишкової вартості основних засобів галузевих підприємств у балансовій вартості їх активів становила 68,8 %, то у 2012 році – 29,7 % разом з нематеріальними активами. Характерною є тенденція постійного зменшення питомої ваги основних засобів в структурі балансу. За період 2005-2012 роки відмічається двократне зниження частки амортизаційних відрахувань у виробничій собівартості сільськогосподарської продукції порівняно з рівнем 1990 року. Це відбувається як за рахунок скорочення кількісних параметрів основного аграрного капіталу, так і за рахунок зменшення його вартісних параметрів, перш за все через відсутність дієвої практики переоцінки балансової вартості галузевих основних засобів відповідно до їх відновної чи ринкової вартості.

Якщо оборотні активи і спожиті оборотні засоби відображаються в балансі і включаються до витрат в основному за цінами поточного періоду, то є проблеми з оцінкою основних засобів у відповідності до реальної вартості через довгостроковий характер використання таких об'єктів. В зв'язку з вищезазначеним міжнародними та національними стандартами обліку й оцінки передбачено переоцінку основних засобів за справедливою вартістю. Можливість та порядок переоцінки балансової вартості основних засобів сільськогосподарських підприємств в Україні встановлені П(С)БО 7 «Основні засоби» і Законом України «Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність в Україні». Методологічні засади оцінки справедливої вартості викладені в П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств», МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» і Національних стандартах оцінки.

Джерело: статистичні збірники «Діяльність суб'єктів господарювання» і «Сільське господарство України».

Рис. 1. **Значимість вартості основних засобів у балансовій вартості галузевих активів та спожитій вартості сільськогосподарської продукції**

Не дивлячись на наявність нормативно-правового та методологічного забезпечення переоцінки засобів праці, реалії її практики в аграрній сфері бажають кращого. Так, за 2005-2010 роки в цілому по національній економіці на початок року основні засоби були дооцінені в 3,92 рази, тоді як в сільському господарстві – лише на 21 %. При таких реаліях переоцінки галузевих основних засобів, за цей період трактори та сільськогосподарські машини здорожчали в 2,3 рази, автомобілі – в 1,7, будівельно-монтажні роботи і будівельні матеріали для аграрної сфери відповідно – в 3,8 і 2,9 рази. На початок 2012 року коефіцієнт переоцінки (індексації) балансової вартості основних засобів національної економіки склав 1,202, а сільського господарства – 1,022. Зокрема, в рослинницьких господарствах України наявні основні засоби були дооцінені на 1 %, в тваринницьких – на 5, в підприємствах зі змішаним сільським господарством – на 4,3 %. При цьому ціни на сільськогосподарські машини і обладнання зросли на 15,3 %, на автомобілі – на 3,8, на будівельні матеріали та будівельно-монтажні роботи відповідно – на 14,3 і 18 %. Якщо навіть в окремі роки рівень зростання цін на деякі види основних засобів, зокрема в 2006 році на автомобілі, був менше рівня фактичної переоцінки основних засобів, акумульований рівень здорожчання основних засобів в рази перевищував накопичений індекс переоцінки (табл. 1).

Таблиця 1

Фактична переоцінка та здорожчання основних засобів сільського господарства України на початок року, %

Показник	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2012
Рівень фактичної переоцінки (індексації) балансової вартості основних засобів, включаючи довгострокові біологічні активи:							
- по національній економіці	5,8	13,2	17,0	42,3	18,1	66,5	20,2
- по сільському господарству, мисливству та лісовому господарстві	4,34	0,93	2,04	7,54	1,94	2,48	2,23
Рівень фактичної переоцінки (індексації) балансової вартості основних засобів, не включаючи довгострокові біологічні активи:							
- по національній економіці	x	x	x	42,2	18,2	66,7	20,2
- по сільському господарству, мисливству та лісовому господарстві	x	x	x	1,9	1,8	2,6	1,1
Рівень зростання цін на матеріально-технічні ресурси та роботи, що споживаються в сільському господарстві:							
- трактори та сільськогосподарські машини	18,6	11,2	10,9	12,3	27,7	8,5	15,3
- автомобілі	20,0	-10,0	2,4	9,5	23,8	14,9	3,8
- будівельно-монтажні роботи	38,9	34,0	11,8	26,1	30,0	12,4	18,0
- будівельні матеріали	17,8	15,3	28,1	31,4	25,4	3,4	14,3

Джерело: статистичні збірники «Сільське господарство України», статистичні бюлетені «Основні засоби України», дані Державної служби статистики України www.ukrstat.gov.ua.

Таким чином, фактична переоцінка основних засобів в сільськогосподарських підприємствах не відображає впливу інфляційних процесів та ринкових змін цін на матеріально-технічні ресурси, що споживаються в аграрному виробництві. Як наслідок, виникають проблеми інформаційного забезпечення обґрунтування раціональної системи державного регулювання аграрної сфери економіки та ефективного менеджменту в сільськогосподарських підприємствах.

Запровадження дієвої практики переоцінки галузевих основних засобів потребує виявлення причин її відсутності з позицій інституціональної теорії. Проведені дослідження свідчать, що проблеми переоцінки обумовлені інституціональними чинниками, зокрема недоліками нормативно-правового забезпечення цього процесу та впливом неформальних інститутів. Перш за все, на якості обліково-оціночної роботи позначається наявність кількох нормативних актів щодо переоцінки основних засобів сільського господарства та певна їх неузгодженість. В таблиці 2 узагальнено основні положення, недоліки та переваги діючих нормативно-правових актів в сфері переоцінки основних засобів.

Таблиця 2

Порівняльна таблиця основних положень нормативно-правових актів, які регламентують переоцінку основних засобів у сільському господарстві

Нормативно-правовий акт	Основні положення щодо переоцінки	Періодичність переоцінки	Недоліки	Переваги
Податковий кодекс України *(до його прийняття – Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств»)*	Переоцінка шляхом індексації з використанням відкоригованого індексу інфляції	Періодичність чітко не визначена, залежить від рівня інфляції	Штучне зниження коефіцієнта індексації, що відповідно позначається на базі нарахування амортизації та амортизаційних відрахуваннях	Чітко встановлена методика, якій надається перевага бухгалтерами
Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»	За результатами незалежної експертної оцінки	Періодичність не визначена	Залучення експерта-оцінювача, послуги якого потребують оплати	З використанням експертної оцінки професійно здійснюється оцінка справедливої вартості, що є основою для переоцінки
Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»	На основі справедливої вартості, що визначається незалежною експертною оцінкою, або шляхом індексації відповідно до податкового законодавства	Періодичність не визначена	Необов'язковість переоцінки. Необхідність залучення незалежного оцінювача для визначення справедливої вартості з відповідною оплатою послуг	Справедлива вартість, як основа для переоцінки, є найбільш об'єктивною
Закон України «Про систему інженерно-технічного забезпечення АПК України»	Централізована систематична переоцінка з використанням індексу інфляції	Один раз на 5–7 років	Ґрунтується на узагальненому індексі інфляції, не врахову-ючи здорожчання різних видів техніки. Значний розрив в часі між періодами перео-цінки, що відповідає терміну експлуатації техніки. Не застосовується в практиці.	Чітко встановлена методика з використанням індексу інфляції

Шляхом опитування працівників обліково-економічних служб сільськогосподарських підприємств та за даними аналізу статистичних даних виявлено пріоритетність дотримання податкового підходу до переоцінки галузевих основних засобів. Так, за 2005-2010 роки фактичний коефіцієнт переоцінки (індексації) основних засобів національної економіки становив 3,92, а сільського господарства, мисливства та лісового господарства 1,21, що приблизно відповідає податковому коефіцієнту індексації 1,28. Така ситуація є дещо парадоксальною: податковий підхід до переоцінки не є обов'язковою нормою для платників фіксованого сільськогосподарського податку, оскільки регламентований для платників податку на прибуток.

З позицій інституціональної теорії пріоритетність переоцінки основних засобів сільськогосподарських підприємств за податковою схемою пояснюється наступним: бухгалтерам притаманна звичка обліковувати за чітко регламентованими правилами, якими є податкові; існує невпевненість у стабільності «правил гри», зокрема в частині спеціального режиму оподаткування; приділяється недостатня увага ефективності системи управлінського обліку в більшості сільськогосподарських підприємств; спостерігається відсутність потреби у об'єктивній оцінці майна через нерозвиненість фінансового ринку в аграрній сфері України.

Аналіз практики переоцінки основних засобів сільськогосподарських підприємств, її інституту-

ціонального забезпечення, дає підстави для висновку про необхідність приведення балансової вартості основних засобів до реальної величини. Це потребує удосконалення нормативно-правового та методичного забезпечення переоцінки з урахуванням дії неформальних інститутів.

Перш за все, оскільки міжнародними та національними стандартами обліку визначено справедливу вартість як основу для переоцінки, в Україні слід спростити процедуру її оцінки. Згідно Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» для переоцінки в бухгалтерському обліку обов'язковим є застосування незалежної експертної оцінки з відповідною оплатою послуг оцінювача. Як наслідок – відсутність реальної переоцінки основних засобів в сільському господарстві. Тому, нормативно-правовими актами в Україні слід врегулювати можливість самостійного визначення спеціалістами обліково-економічних служб підприємств справедливої вартості активів з метою переоцінки. Така практика переоцінки, в основному за показником відновної вартості, характерна для Бельгії, Великобританії, США, Франції. В розвиток цієї норми науковим установам доцільно підготувати методичні рекомендації з оцінки справедливої вартості активів. Доречним було б проведення постійного моніторингу цін на матеріально-технічні ресурси сільськогосподарського призначення, підготовка і друк за його результатами каталогу справедливої вартості. Таку роботу могла б проводити постійно діюча робоча група, до складу якої мають входити спеціалісти Міністерства аграрної політики і продовольства, обласних управлінь сільського господарства, галузевих наукових установ.

Сьогодні з метою врахування впливу інфляційних чинників на вартісну оцінку основних засобів, а також в силу відсутності вище означених спрощених «правил гри» щодо переоцінки основних засобів, доцільно провести разову індексацію балансової вартості основних засобів сільськогосподарських підприємств. В деяких країнах, зокрема Італії та Португалії, поряд із мікрорівневою має місце макроекономічна переоцінка основних засобів за рішенням законодавчих і податкових органів. Для цього застосовуються спеціальні індекси і коефіцієнти, що відповідають темпам інфляції, або офіційні індекси зміни споживчих цін конкретних видів ресурсів.

В табл. 3 нами обґрунтовані орієнтовні коефіцієнти індексації з урахуванням рівнів зміни цін на різні види матеріально-технічних ресурсів, що споживаються в аграрному виробництві.

Таблиця 3

Орієнтовні коефіцієнти разової індексації балансової вартості основних засобів сільського господарства в 2013 році

Рік зарахування основних засобів на баланс, які в подальшому не переоцінювались за справедливою вартістю, або рік переоцінки за справедливою вартістю раніше введених основних засобів	коефіцієнти разової індексації			
	для будівель та споруд	для машин та обладнання	для транспортних засобів	для інших основних засобів
до і 1997	4,448	3,075	1,671	3,065
1998	4,383	2,710	1,599	2,897
1999	3,820	2,439	1,570	2,610
2000	3,640	2,273	1,689	2,534
2001	3,507	2,253	1,545	2,435
2002	3,287	2,246	1,456	2,330
2003	3,300	2,251	1,558	2,370
2004	3,050	2,313	1,456	2,273
2005	2,648	1,995	1,241	1,961
2006	2,304	1,800	1,383	1,829
2007	1,827	1,649	1,372	1,616
2008	1,482	1,565	1,336	1,461
2009	1,328	1,376	1,212	1,305
2010	1,313	1,298	1,079	1,230
2011	1,236	1,184	1,051	1,157
2012	1,081	1,027	1,013	1,040

Джерело: розраховано за даними статистичних збірників «Сільське господарство України».

В основу орієнтовних коефіцієнтів разової індексації закладено ряд принципів та припущень, сформованих за результатами проведених досліджень:

- 1997 рік прийнято за початковий період, з якого вступили в дію сучасні інституціональні умови переоцінки основних засобів, в зв'язку з проведенням в 1996 році останньої загальної переоцінки балансової вартості основних фондів та введенням з наступного року податкової схеми їх індексації;

- фактичний рівень переоцінки основних засобів сільського господарства відповідає податковій індексації їх вартості, що підтверджують статистичні дані балансу галузевих основних засобів та опитування спеціалістів обліково-економічних служб аграрних підприємств;

- зміна цін на різні групи основних засобів характеризується різними темпами, що обумовлює застосування відповідних індексів для будівель та споруд, машин і обладнання, автомобілів;

- коефіцієнт індексації є акумульованим показником недооцінки, тому визначається для різних вікових груп основних засобів в залежності від фактичних строків їх використання;

- проведення окремими сільськогосподарськими підприємствами переоцінки основних засобів за справедливою вартістю обумовлює застосування коефіцієнту індексації, що відповідає останньому року реально здійсненої такої переоцінки.

Звісно, дані коефіцієнти є досить узагальненими. Вони не характеризують реальний стан кожного окремого об'єкта. Так, за даними інвентарних карток обліку основних засобів досліджених сільськогосподарських підприємств, первісна (переоцінена) вартість тракторів МТЗ-82 становила в межах 7434–45000 грн., тоді як ринкова вартість нових – 147000 грн., комбайнів Джон-Дір відповідно – 464600–901167 грн. проти 1551450 грн. Разом з тим, як разовий захід індексація такого роду, на наш погляд, є доречною, виходячи з тієї ситуації, що склалася в діючій практиці та нормативно-правовому забезпеченні переоцінки основних засобів сільськогосподарських підприємств. Про можливість проведення за певних обставин загальної переоцінки основних засобів шляхом індексації свідчить вітчизняний та зарубіжний досвід. Логічно такий захід здійснити в рамках запланово Всеукраїнського загального сільськогосподарського перепису.

Висновки. Фінансово-економічні показники сільськогосподарських підприємств, зокрема їх майновий стан та результати діяльності, є інформаційною основою для обґрунтування управлінських рішень на макро- та мікрорівні. Нівелювання собівартості сільськогосподарської продукції та рентабельності її виробництва обумовлене заниженими амортизаційними відрахуваннями через відсутність дієвої практики переоцінки галузевих основних засобів. Серед причин останнього – фактори інституціонального характеру, зокрема недоліки, неадаптованість до українських реалій та неузгодженість нормативно-правових актів в сфері переоцінки основних засобів сільськогосподарських підприємств.

З метою нормативно-правового врегулювання та інституціонального забезпечення реальної практичної переоцінки основних засобів сільськогосподарських підприємств слід здійснити ряд заходів, зокрема:

- внести зміни до Законів України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» та «Про систему інженерно-технічного забезпечення АПК України», до П(С)БО 7 «Основні засоби», якими передбачити можливість визначення справедливої вартості основних засобів з метою їх переоцінки безпосередньо спеціалістами економічних та бухгалтерських служб підприємств;

- запровадити підготовку та випуск каталогу справедливої вартості сільськогосподарського майна постійно діючою робочою групою за участю спеціалістів Міністерства аграрної політики і продовольства, Фонду державного майна України, обласних управлінь сільського господарства та галузевих наукових установ;

- найближчим часом провести разову загальногалузеву індексацію балансової вартості основних засобів сільського господарства з використанням науково-обґрунтованих коефіцієнтів індексації для різних кваліфікаційних та вікових груп основних засобів;

- при обґрунтуванні коефіцієнтів разової індексації врахувати рівні зміни цін на різні групи основних засобів за призначенням, фактичний термін служби об'єктів, рік проведення останньої реальної переоцінки основних засобів. Орієнтовні коефіцієнти разової загальногалузевої індексації балансової вартості основних засобів сільського господарства представлено в статті.

Окреслені в статті орієнтири удосконалення інституціонального забезпечення переоцінки галузевих основних засобів сприятимуть спрощенню цієї процедури та підвищенню якості інформаційного забезпечення ефективного менеджменту підприємства та державної регуляторної політики.

4 Список використаних джерел

1. *Гриценко А.А.* Институциональная архитектоника и динамика экономических преобразований / [Артемова Т.И., Архиереев С.И., Гриценко А.А. и др.]; под ред. А.А. Гриценко. – Х.: Форт, 2008. – 928 с.
2. *Жук В.М.* Облікове забезпечення інвестиційної привабливості та безпеки підприємства й аграрної галузі: практичне керівництво / [В.М. Жук, Б.В. Мельничук, Ю.С. Бездушна та ін.]; За ред. В.М. Жука. – К.: ТОВ «Всеукраїнський інститут права і оцінки», 2013. – 88 с.
3. *Жук В.М.* Облікові технології у забезпеченні інвестиційної привабливості та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств / В.М. Жук, Ю.С. Бездушна, О.С. Вдовенко // Облік і фінанси. – 2013. – № 4(62).– С. 30–38.
4. *Левицька І.В.* Відтворення основних засобів: теорія і практика: монографія / І.В. Левицька. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2010. – 272 с.
5. *Ловінська Л.Г.* Оцінка в бухгалтерському обліку: монографія / Л.Г. Ловінська. – К.: КНЕУ, 2006. – 256 с.
6. *Могилова М.М.* Оцінка основних засобів сільського господарства в контексті інформаційного забезпечення обґрунтування державної політики / М.М. Могилова // Економіка АПК. – 2013. – № 9.– С. 20–25.
7. *Норт.* Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Даглас Норт; пер. з англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
8. *Підлісецький Г.М.* Удосконалення переоцінки основних засобів в системі їх відтворення: наукова доповідь / М.М. Могилова, Г.М. Підлісецький, М.І. Герун, Л.І. Васильок. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 73 с.
9. *Уильямсон О.И.* Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация / Уильямсон О. И.; [науч. ред. и вступ. статья В.С. Катькало]. – СПб.: Лениздат, CEV Press, 1996. – 702 с.
10. *Шпикуляк О.Г.* Інституції аграрного ринку: монографія / О.Г. Шпикуляк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 480 с.
11. *Цап В.Д.* Формування витрат виробництва з урахуванням вартості основних фондів та амортизаційної політики в аграрному секторі економіки / В.Д. Цап // Економіка АПК. – 2013. – № 9.– С. 131–135.
12. *Rutherford M.* Institutions in Economics. The Old and New Institutionalism. / M. Rutherford. – Cambridge, 1995.